

JAK A K ČEMU POUŽÍVAT KARTY DOVEDNOSTÍ PRIVILEGOVANÝCH A UTLAČOVANÝCH

ZÁMĚR

Koncept dovedností i tento materiál vychází z pojetí Leticie Nieto a jejího textu *Porozumění útlaku: Strategie přístupu k moci a privilegiím*. Karty jednotlivých dovedností utlačovaných a privilegovaných s ilustracemi Evy Koťátkové slouží k podpoře empatie k sobě a druhým napříč mocenskými rozdíly, což je východisko pro hledání cest sdílené moci a spolupráce na vzájemném posilování a osvobození se.

Karty jsme vytvářeli* y s myšlenkou na vyučující, kteří* ré, ať chtějí nebo ne, jsou ve strukturální mocenské pozici, v níž mohou žákyním a žákům, když budou chtít, udělat ze života peklo. Chceme-li, aby škola vedla ke skutečné demokracii, pomůže, když vyučující budou demokracii modelovat ve třídě, když budou hledat cesty, jak svou moc sdílet, vést s žáky dialog a podporovat je v hledání jejich zdrojů moci. Záměrem tohoto nástroje je podpořit vyučující v transformativním spojení se studujícími.

PŘÍPRAVA

Než se do toho pustíte, pronikněte do témat strukturální a sociální moci, společenské hierarchie a privilegií.

Podporou vám může být knihovna Futuropolis (futuropolis.cz).

Otázky nerovnosti a útlaku vzbuzují emoce na všech stranách, připravte se proto na práci s nimi.

SYSTEM SPOLEČENSKÉ HIERARCHIZACE A KONCEPT DOVEDNOSTÍ

Systém společenské hierarchizace, jakkoliv je absurdní, má obrovský vliv na naše životy. To, že je člověk kategorizován jako muž nebo žena, bílý nebo černý nebo je mu přiřazena jakákoliv jiná společenská hierarchie, může změnit životní možnosti a příležitosti každého z nás. Všichni a všechny jsme v různých oblastech života socializováni* y do obou těchto rolí, buď do role privilegované* ho, která z dané společenské hierarchizace těží, nebo do role, která útlak zakouší. Bojovat proti útlaku a efektivně reagovat na dynamiku společenského postavení znamená osvojit si specifické dovednosti z obou pozic. Strategie, které jsme se naučili* y používat jako malé děti, nám totiž z dlouhodobého hlediska neposlouží. Můžeme se naučit strategiím a dovednostem lepším a účinnějším.



S tím, jak rosteme a procvičujeme své dovednosti v boji proti útlaku, dovednosti, které jsme se naučili* y dříve, nezmizí. Jsou zahrnuty do repertoáru, který obsahuje i dovednosti vyspělejší a zralejší. Dávají nám více možností pro jednání a pravdivější smysl pro vnímání sebe sama i ostatních. Starší dovednosti jsou však stále s námi a většinu času je budeme i nadále používat podle míry svých aktuálních kapacit.

JAK DOVEDNOSTI UCHOPIT

- Tyto dovednosti nejsou vývojovými etapami.
- Každá z těchto dovedností má hodnotu, kterou je třeba pochopit a ocenit.
- Používat dovednosti vyššího stupně vyžaduje větší úsilí, a máme tedy tendenci volit jednodušší cestu, která používá méně rozvinuté dovednosti.
- Máme-li jako utlačovaní*é přístup ke všem těmto dovednostem, používáme je podle toho, kolik energie v daném okamžiku máme.
- Cílem není používat určitou dovednost vždy, ale spíše tak, jak je to v daném okamžiku nejfunkčnější.
- **Učením se vyšším dovednostem získáváme schopnost osvobodit sebe i druhé a pohybovat se po světě jako plnohodnotné lidské bytosti bez ohledu na definice, kterými nás společenská klasifikace omezuje.**

JAK JE POUŽÍVAT

Protože jde o sady karet dovedností privilegovaných a utlačovaných, je možné je použít pro práci jak s těmi, kdo chtějí či potřebují reflektovat svá privilegia, tak s těmi, kdo jsou v pozici, ve které zažívají útlak. I když každý*á z nás máme mnohdy zkušenost s výsadou i útlakem v různých oblastech, nabízí karty dvě možnosti, jak začít: otevřít otázky vlastního útlaku, anebo privilegií.

Pro práci s vyučujícími (nebo jinými skupinami v pozici moci)

- Pracujte především s dovednostmi privilegovaných, podporují sebereflexi vlastní mocenské pozice.
- Hlavní zkoumanou otázkou je: **S jakými dovednostmi nakládám v jakých situacích? Jak mohu být dobrým spojencem či spojenkyní při transformaci školy nebo společnosti?** Principy spojení najdete v textu Rámcová teorie osvobození od Eriky Sherover-Marcuse.
- Nikdy neuškodí pracovat s dovednostmi utlačovaných, protože každý má zkušenost v nějaké oblasti útlaku, minimálně jako dítě ve světě dospělých. Vztažením této vlastní zkušenosti k dovednostem můžete podpořit svoji schopnost empatie se studujícími nebo jinou znevýhodněnou

skupinou a učíte se rozlišovat, v jaké fázi cesty za svým osvobozením jsou, díky tomu pak můžete z privilegované pozice volit vhodnou formu spojení.

Pro práci se studujícími (nebo jinými skupinami, které jsou terčem útlaku)

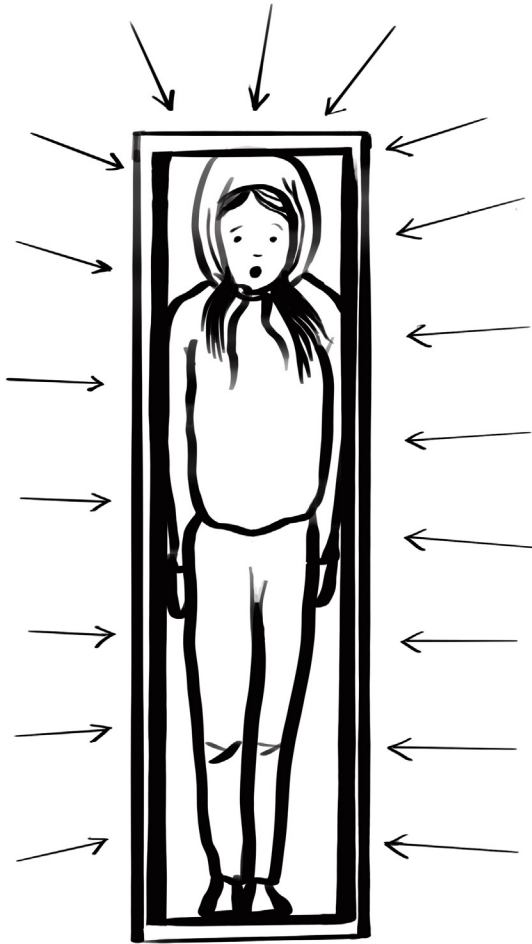
- Pracujete-li s mladými lidmi nebo jinou znevýhodněnou skupinou, věnujte se nejdříve dovednostem utlačovaných. Bez uznání této zkušenosti to skupinu, která má společnou živou zkušenost s útlakem, nepustí ke zkoumání vlastních privilegií v jiných kontextech.
- Klíčovou otázkou, která vede proces, je: **S jakými dovednostmi nakládám v jakých situacích? Co mohu udělat pro své posílení?**
- I když se budeme s mladými lidmi chtít bavit o možnostech nakládání s mocí, o tom, jakou mají moc a privilegia, z kterých mohou čerpat, potřebujeme nejdřív začít se zkušenostmi s útlakem, který někteří lidé zažívají v rodinách a velká většina ve škole, kde nemohou ovlivňovat svůj čas, čím se budou zabývat, jak budou pohybovat svým tělem a podobně.

NÁVRH K POSTUPU

- Diskuze do trojic: *Kdy zažíváte vztahy dominance: kdy v podřízené, kdy v nadřízené pozici?*
- Seznamte skupinu s konceptem společenské hierarchie a pojmem privilegií.
- Připravte si příklad pro každou dovednost, ať už budete dovednostli představovat vy, nebo necháte skupinu, ať se s nimi seznámí interaktivně.
- Otázky do trojic:
 - *Veźměte do ruky kartu dovednosti, kterou si vybavujete, že jste použili*y v konkrétní situaci, a mluvte o ní.*
 - *S kterými dovednostmi nemáte žádnou zkušenost a potřebovali*y byste nějakou slyšet?*
 - *V jaké oblasti dovednosti se nejčastěji pohybují? S jakými dovednostmi nakládám v jakých situacích? Co můžeme udělat pro své posílení – posun k další dovednosti?*
- Je možné si vzít i nějaký společenský příklad (třeba když se probírá druhá světová válka) a jednotlivým aktérům a aktérkám a dějům přiřazovat dovednosti, které pravděpodobně uplatňovali*y.
- Uznejte prožívání emocí, které se objeví; s prožíváním druhých nejde polemizovat. Sdílejte společně podněty z diskuzí.
- **Při práci s kartami privilegovaných** potom představte Funkční a nefunkční způsoby nakládání s privilegií, uveďte příklady.
- Diskuze: *Jak mohu být dobrým spojencem či spojenkyní?* (podle kontextu doplňte: *při transformaci školy či společnosti*)
- Dejte prostor pro individuální reflexi nad stejnou otázkou.

**SADA
DOVEDNOSTI
UTLAČOVANÝCH**

1. UMĚNÍ PŘEŽÍT



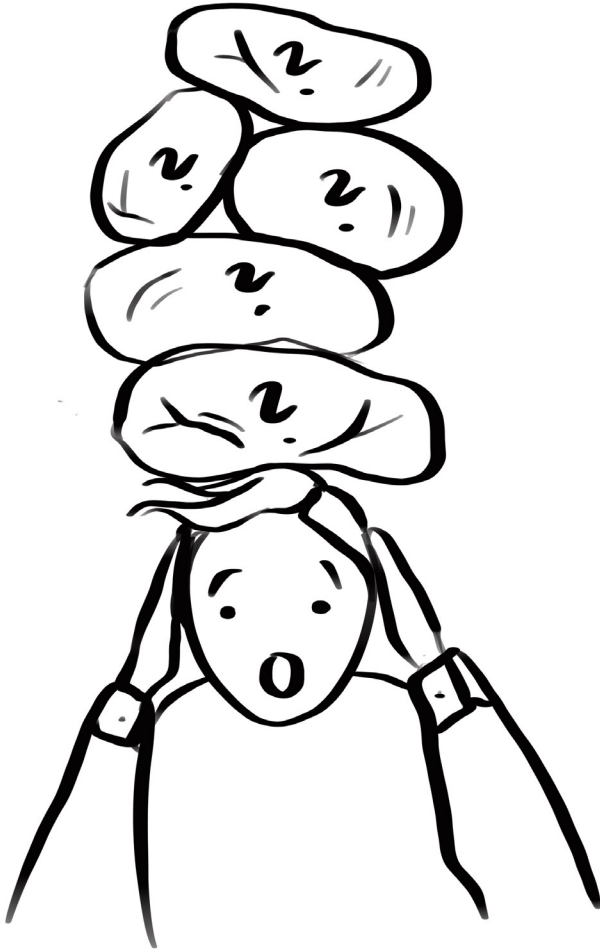
Umění přežít nám umožňuje zůstat naživu a v relativní bezpečí v souladu s očekáváním společnosti. Existují dva způsoby, jak se projevuje:

1. Napodobovat privilegované, tzn. jednat, myslet a mluvit jako oni*y.
2. Přizpůsobovat se stereotypu, který vůči naší skupině mají lidé v dané oblasti privilegovaní.

Přestože si používání *umění přežít* nejsme vědomi*y, je náročné a vyčerpávající, protože vyžaduje neustále měnit vlastní formy, abychom vyhověli*y očekávání prostředí a lidí v dané oblasti privilegovaných.

Nedivte se, když se nepnoletí*é bojí zeptat na slovo, kterému nerozumí, když je dívka přesvědčená, že jsou holky hloupé na IT a fyziku, když citlivý chlapec přebírá silácké chování největšího samce ve třídě, když Rom či Romka mluví opovržlivě o jiných Romech a Romkách, kteří se prý nejsou schopni*é vypracovat, když se dítě z chudých poměrů vysmívá druhému, že má odrbané tenisky. Dělají to nejlepší, co umí, aby přežili*y bez újmy.

2. ZMATENÍ



Zmatení vzniká v momentě, kdy si povšimneme, jak je *umění přežít* vyčerpávající, a začneme si uvědomovat, že něco není v pořádku a že nespravedlnosti, kterou zažíváme, bychom se neměli**y* přizpůsobovat.

Víme, že se setkáváme s nerovností, ale zatím postrádáme jazyk a podporu ji pochopit. Můžeme sami**y* sobě odporovat a pochybovat o důkazech, které smyslově vnímáme. Ještě nemáme přístup ke své vlastní moci. Pořád čelíme jak zvnitřnělému, tak horizontálnímu útlaku.

„To je divné a nefér, ale musí existovat nějaké vysvětlení,“ uvažuje...

... dítě, když ho rodiče nechtějí pustit na střední, kterou si vybralo,

... dívka, když se fyzikář nad jejím správným výsledkem zeptá:

Tos opsala od Michala?

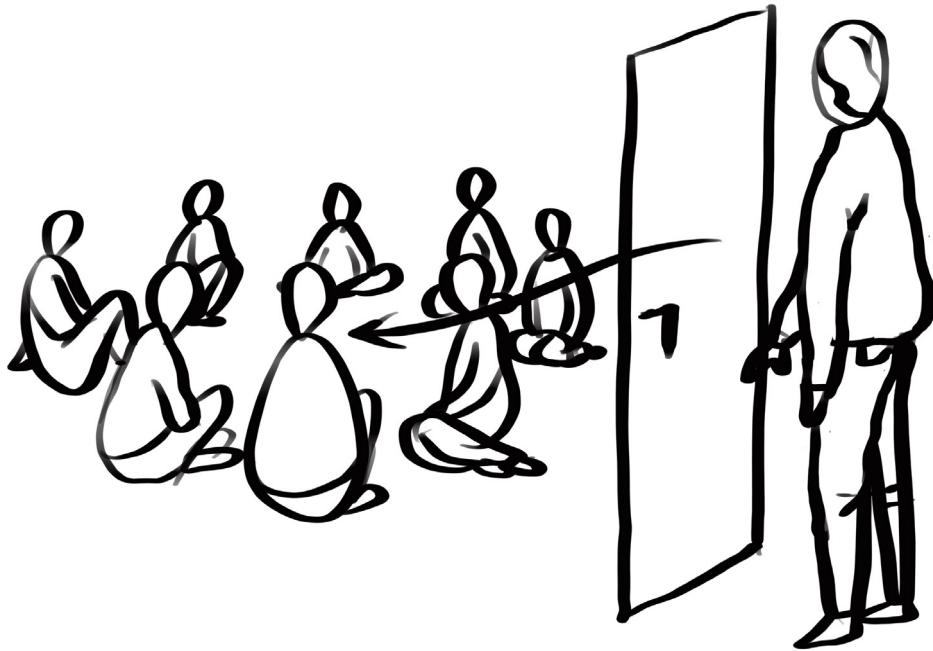
... citlivý chlapec, kterého okřiknou: Co bulíš? Seš baba?

... romský mladík, když mu řeknou, že brigádnické místo už je obsazené,

... dítě z chudých poměrů, když mu rodiče neumožní chodit do

modelářského kroužku s kamarády.

3. ZMOCNĚNÍ



Tato dovednost nám může připadat jako probuzení z hlubokého spánku. Uvědomujeme si útlak a mluvíme o něm v mnoha prostředích i ve chvílích, které jsou neproduktivní, a to i v situacích, kdy riskujeme vlastní bezpečnost.

Pomáhá mít přístup k prostoru určenému výhradně pro další zmocněné utlačované, místo, kde lidé, patřící do stejné utlačované skupiny, mohou společně mluvit o tom, čemu čelí, jak se cítí a co s tím udělat. Toto sdílení nám pomáhá neupadnout zpět do nevědomí charakteristického u předchozích dovedností.

Nehněvejte se, když harmonii ve třídě narušují třeba takto:

Dívka: „Všichni muži nás chtějí u plotny a vy jste zrádkyně, když to relativizujete!“

Citlivý chlapec na spolužáky: „Běžte si léčit svou toxickou maskulinitu, samci.“

Romský mladík: „Vy bílí jste všichni stejní.“

Dítě z chudých poměrů: „Tatínek vám všechno zaplatí, vůbec se nemusíte snažit.“

4. STRATEGIE

Zmocnění je velmi energeticky náročné. Postupně začneme vybírat bitvy a řešit, co jsou neúčinnější snahy – kdy problém nastolit a vznášet nároky na instituce, konfrontovat lidi s jejich jednáním, kdy nedělat nic a soustředit se na jiné záležitosti.

Dokážeme teď ocenit členy a členky své skupiny kvůli jejich osobním kvalitám, nejen kvůli příslušnosti ke stejné skupině, dokážeme si dát konstruktivní zpětnou vazbu, přestože jsme součástí stejné skupiny. Zjistíme, že můžeme selektivně ocenit i jednotlivé privilegované, kteří*ré se v našem úsilí ukáží jako spojenci nebo spojenkyně.



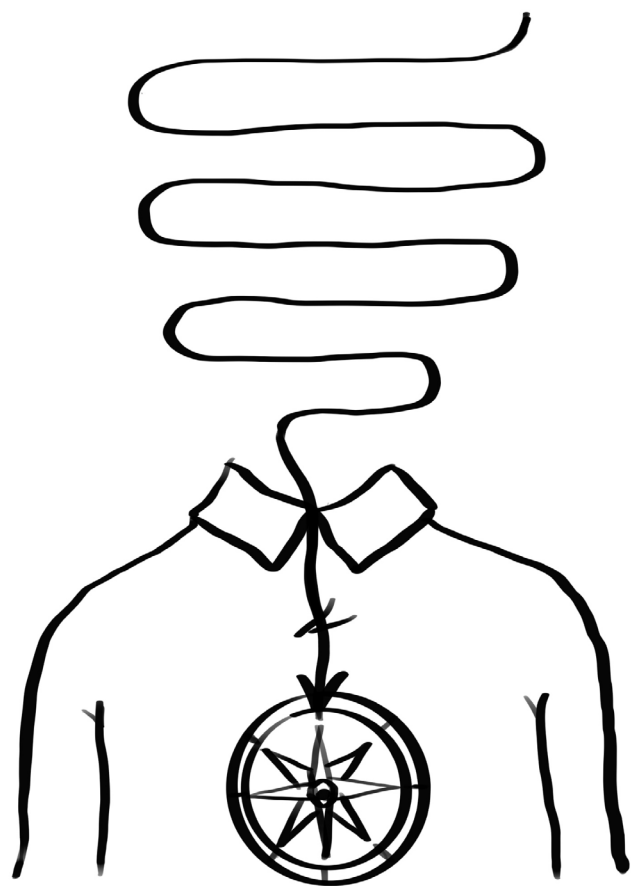
Učte se o respektující výchově i vzdělávání.

Učte (se) o ženách vědkyních, političkách, spisovatelkách, o historii boje žen za volební právo u nás i ve světě.

Učte (se) o romské historii a resistenci.

Učte (se) o příčinách neustálého narůstání rozdílu mezi bohatými a chudými. Hledejte příklady lidí, kteří se vzepřeli stereotypům a jsou v tom vzorem ostatním. Např. muž projevující emoce jako smutek či nejistotu, člověk bez domova, který se angažuje politicky a v komunitě.

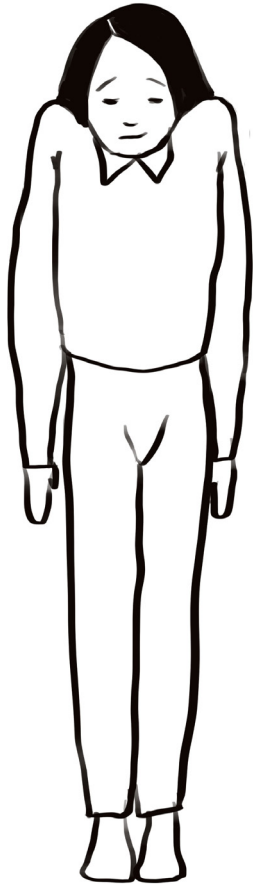
5. NACHÁZENÍ OSVOBOZENÉHO JÁ



Začínáme stále více rozeznávat své vlastní optimální osvobozující normy a hodnoty od hodnot dehumanizujících. Nacházíme snadnější přístup ke své opravdové moci. Pomocí této dovednosti spolupracujeme s dalšími lidmi na proměně systému útlaku, co neúčinnějším, maximálně humanizujícím racionálním způsobem. Využíváme své chápání systémů útlaku k přechodu do vedoucích rolí při práci na změně společnosti.

**SADA
DOVEDNOSTI
PRIVILEGOVANÝCH**

1. LHOSTEJNOST

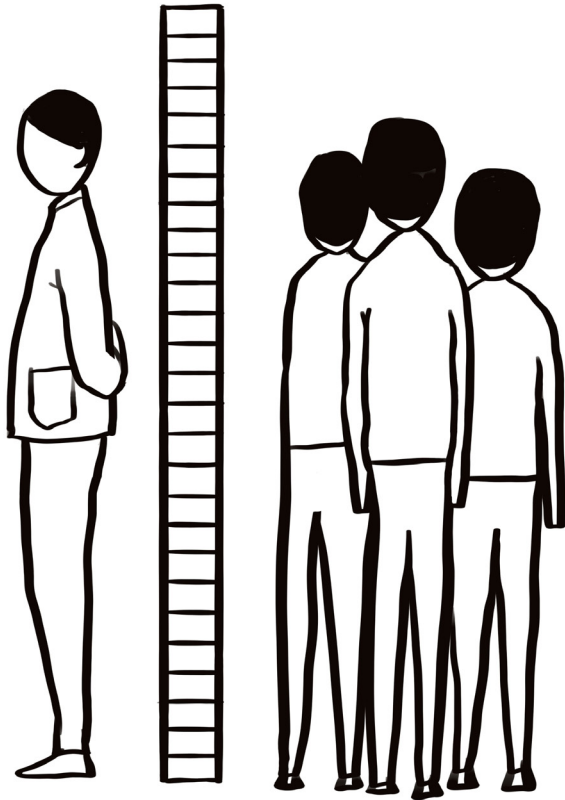


Nevšímáme si existence utlačovaných, jejich životních podmínek ani celého systému společenské hierarchizace. Buď jsme nikoho nepotkali*y, nebo si nevšimneme existence osoby ze skupiny utlačovaných, ani když s ní přímo mluvíme. Své výhody bereme jako normu.

Reakce: nevšímavost, popření, zneviditelnění

„Neznám žádné lidi, kteří by byli znevýhodňováni kvůli svému genderu nebo etniku.“
„Nikdy jsem žádného člověka bez domova nepotkala.“
„Tady žádní homosexuálové nejsou, jen rozmazlené děti.“
„Všichni mají stejné šance.“

2. DISTANCOVÁNÍ



Držíme si členy skupiny utlačovaných od těla. Když to děláme, snažíme se ve skutečnosti distancovat od povědomí o svých vlastních nezasloužených výhodách.

Rozlišujeme mezi distancováním nahoru (oceňujeme zvláštní kvality: „mají tak blízko k přírodě“) a distancováním dolů (negativní hodnocení: „patří do vězení“).

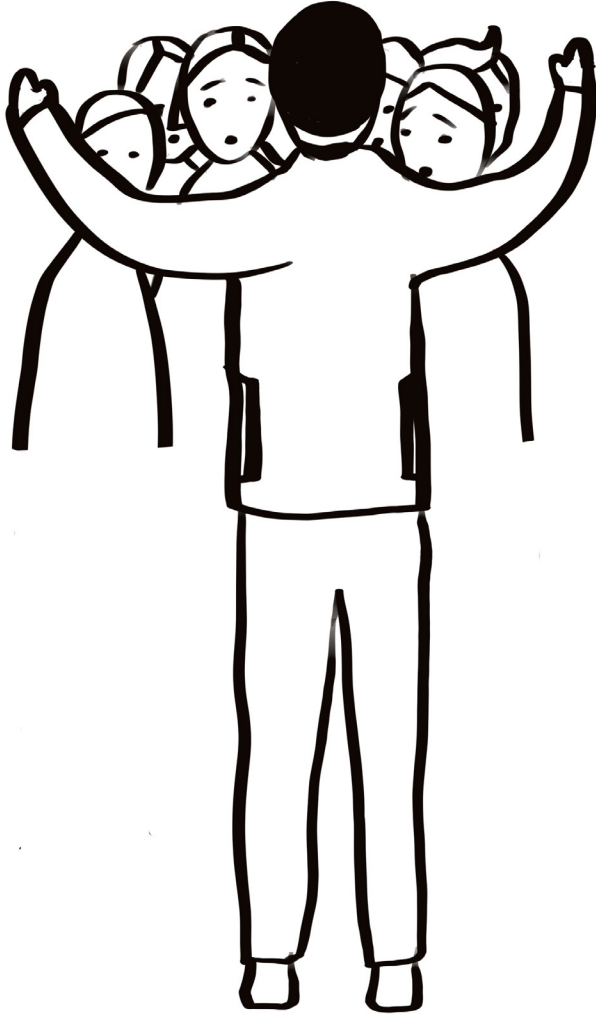
Reakce: obhajování, nárok

„Mám na to právo, zasloužil jsem si to.“

„Moje rodina poctivě pracovala a šetřila, abych já to mohla zdědit.“

„Potřebuji vyšší plat, protože jako muž jsem živitelem rodiny.“

3. ZAHRNOVÁNÍ

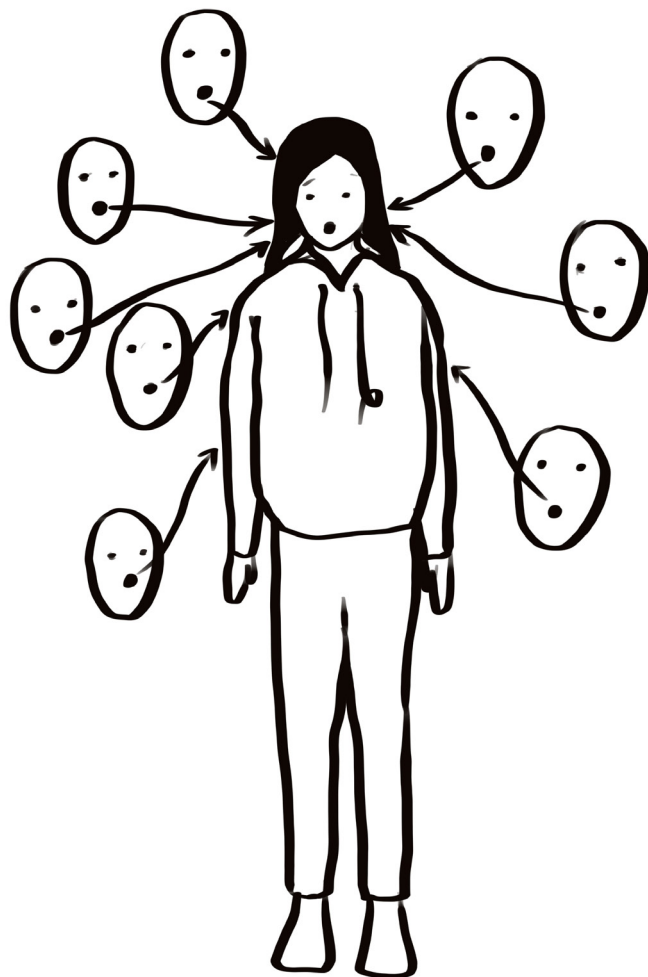


Zaměřujeme se na podobnosti mezi členy skupiny utlačovaných a námi samotnými. Oceňujeme utlačované a máme pocit, že jsme se tak vymanili*y ze světa útlaku. Neuvědomujeme si, že problém netkví v postojích jednotlivců, ale v systému společenské hierarchizace. Nevnímáme způsoby, kterými jsme neustále nadhodnocováni*y, ani důsledky našich privilegií. Aniž bychom si to uvědomovali*y, vnímáme svou vlastní skupinu a její hodnoty a normy jako standard a očekáváme, že ostatní budou jednat v souladu s naším očekáváním.

Reakce: obrana

„Já nejsem xenofob.“
„V podstatě jsme všichni stejní*é.“
„Všechny lidské bytosti trpí.“

4. UVĚDOMĚNÍ

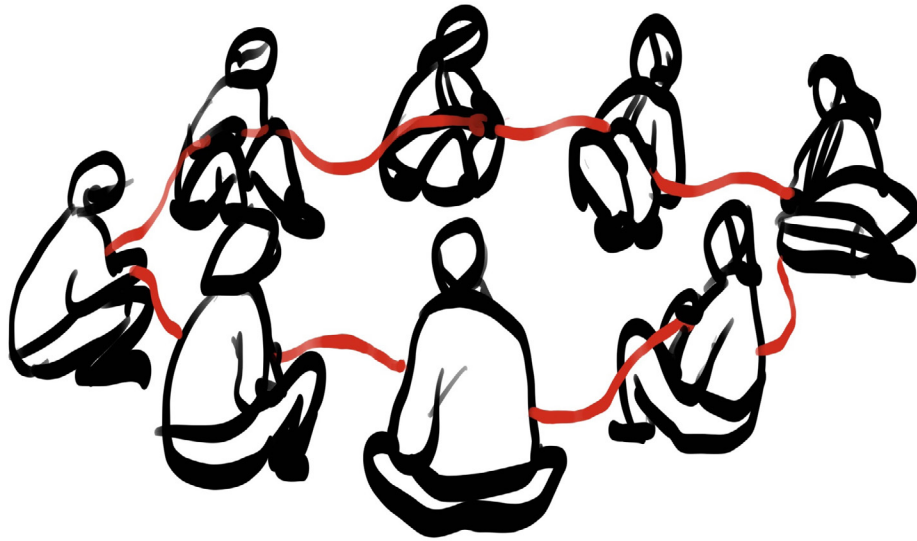


Vidíme realitu společenské hierarchizace a uvědomíme si, jak velké výhody máme coby privilegovaní*é. Začínáme si všítat útlaku a privilegií všude kolem. Jsme oprávněně zděšení*é, zejména proto, že nám je najednou naprosto zřejmé, že budeme i nadále často používat dovednosti pro Lhostejnost, Distancování a Zahrnování.

Reakce: uznání privilegia, pocit viny a studu, naslouchání zkušenostem neprivilegovaných

„Nechápu, že jsem to dosud nevnímala.“
„Všechno, co dělám, je útlak.“
„Měl/a jsem udělat ...“
„Nevím, jaké to je. Povídejte!“

5. SPOJENECTVÍ



Jsme si vědomi* y reality útlaku a privilegií, kterých se nám v rámci systému společenské hierarchizace dostává. Bereme na vědomí, že zkušenostem utlačovaných v dané oblasti nikdy plně neporozumíme. Vidíme, jak systém společenské hierarchizace v nás i v ostatních funguje, a přiznáváme si dehumanizující dopad, který to na nás všechny má. Zároveň zůstáváme schopni* y myslet a jednat. Nejsme paralyzováni* y; můžeme se rozhodnout proti útlaku bojovat, můžeme pomáhat ostatním privilegovaným rozvíjet dovednosti boje proti útlaku a podporovat utlačované.

Reakce: učení se o kořenech privilegia a útlaku, otevřenost zpětné vazbě od neprivilegovaných, přenastavení vztahu k privilegiím: zacházení s privilegii ve prospěch všech

OBRANNÉ A TRANSFORMUJÍCÍ REAKCE NA PRIVILEGIUM

POPÍRÁNÍ

VZDÁVÁNÍ SE VÝHOD

VINA, STUD

OBRANA: JÁ NE

OSPRAVEDLŇOVÁNÍ PRIVILEGIA
A VÝHOD

UZNÁNÍ VLASTNÍHO PRIVILEGIA

UČENÍ SE O PRIVILEGIU

OTEVŘENOST ZPĚTNÉ VAZBĚ

SPRAVOVÁNÍ VÝHOD VE PROSPĚCH CELKU,
UTLAČOVANÝCH

Výchozí text: Leticie Nieto a Margot F. Boyer: *Porozumění útlaku: Strategie přístupu k moci a privilegiím.*

Reakce na privilegium: Miki Kasthan: *You're Not a Bad Person. How Facing Privilege Can Be Liberating*

Ilustrace: Eva Kořátková

